

Afyoncu: Hürrem Sultan sıtmeden öldü, Kanuni ise beyin kanamasından!

SD

Tarihçi Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya Osmanlı sarayında sağlığa dair aklımızdaki soruları yönelttik. Cevapları için kendisine teşekkür ediyoruz.

Avrupa'da cüzzam hastalarının gemilere bindirilip okyanusun ve akıntının insafına bırakıldığı bir çağda Osmanlı'da cüzzam hastalığına karşı nasıl bir tavır alınmıştı?

Bu tür hastalıklar için özel mekânlar oluşturulmuş ve hayatlarını sürdürmeleri sağlanmıştı. Cüzzamlılar için Üsküdar'daki Miskinler Tekkesi gibi tedavi merkezleri kurulmuştu. Burada tavuk ve keçi bile besleyen cüzzamlılara rastlanırdı.

Akıl hastaları Avrupa'da çok zor şartlarda yaşarken Osmanlı'da durumları ne idi?

Osmanlı'da mecnunlar, meczuplar, divaneler, yani akıl hastaları günlük hayatın dışına atılmadı. Toplum içinde kalmalarına özen gösterildi. Hastalıkları tehlikeli hale geldiğinde ise tedavi veya muhafaza maksadıyla timarhanelere, yani akıl hastanelerine nakledilirdi. Osmanlı hastanelerinde genel hastaların yanında akıl hastalarına da bakılırdı. Meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'in 1470'te yaptırdığı İstanbul'daki Fatih Darüşşifası'nı, yani hastanesini "70 odası, 80 kubbesi ve 200 hademesi olan Fatih Sultan Mehmed Timarhanesi'nde gelen hastaya bakılır ve hastalığına uygun ilaçlar verilir. Sırmalı ve ipekli gecelikleri vardır. Her gün iki öğün

lezzetli çeşit çeşit yemekler pişirilerek dert sahiplerine dağıtılır. Öyle sağlam bir vakıftır ki mutfağında keklik, turaç ve sülün kuşlarının etleri bulunmazsa bülbül, serçe ve güvercin pişirilip hastalara dağıtılsın diye vakfiyesinde yazılmıştır. Hastalara ve akıl hastalarının hastalıklarının iyileşmesi için saz çalanlar ve şarkı söyleyenler vardır" diye anlatır. İkinci Bayezid'in Edirne'de yaptırdığı darüşşifada akıl hastalarına uygulanan tedavi yöntemleri günümüzde bile hayranlık uyandırır.

Osmanlı'da hekimliğin belirli kuralları var mıydı?

Osmanlılarda hekimliğin oturmuş,

kendisine özgü kuralları ve kanunları vardı. Bir hekim hastaya zarar verecek bir tedavi uygulayamazdı. Tedavisinden memnun olmayan hasta mahkemeye müracaat ederek hekimden tazminat ister, mahkeme de konuyla ilgili olarak bilirkişinin raporu doğrultusunda hareket ederdi. Böylece hastanın da hekimin de hakkı hukuk yoluyla korunurdu. Yine bir hasta rastgele ameliyat edilemezdi. Hastalığı, cerrahi operasyon ve sonuçları hakkında önceden bilgilendirilirdi. Karşılıklı mutabakata varınca da iki taraf adına rıza senedi denilen bir belge imzalandı. Hasta ödeyeceği ücreti ve ameliyatın sonunda bir şikâyetle bulunmayacağını hekim de kendi sorumluluğunu belirtirdi.

Osmanlı sarayında tıp uygulamaları üzerine sorularımız olacak. Osmanlı Sarayında sağlık hizmeti tek bir hekim ve/veya yardımcıları eliyle mi veriliyordu, yoksa saray hekimliği kurumsal bir yapı kazanmış mıydı?

Hekimbaşı'nın idaresinde "Etibba-i Hassa" adı verilen bir hekimler teşkilatı vardı. Bunların haricinde cerrahlar ve kehhaller de bulunuyordu. Hekimbaşının emri altındaki hekimlere hassa tabibi denirdi. Hassa hekimliği, Osmanlı Devleti'nde tabiplerin ulaşabilecekleri en önemli görevdi. Hekimler, padişah ve ailesi ile saray halkının sağlığı ile ilgilendirildi. Ayrıca savaş zamanlarında hassa hekimleri orduda görev yaparlardı. Hassa hekimlerinin içerisinde Yahudi hekimler de bulunurdu. 1536'da 17 hassa hekimisi mevcuttu ve bunların 4'ü Yahudi hekimdi. 1605'te hassa hekimisi sayısı 85'e ulaştı ve bunların çoğu Yahudi hekimlerdi. 85

hasşa hekimin 64'ü Yahudi'ydi. Yahudi hekimler hasşa hekimlerin yüzde 75'ini oluşturmaktaydılar. Ancak daha sonraki dönemlerde bu oran gittikçe düştü. Müslüman hekimler, hasşa hekimleri içerisinde 1640'lardan itibaren çoğunluğa ulaştılar. 1645'te 14 Müslüman hekime karşılık, 11 Yahudi hekim vardı. Daha sonraki yıllarda Yahudi hekimlerin sayısı devamlı olarak azalırken, Müslüman hekimlerin sayısı arttı. Yahudi hekim sayısı 1715'te ise 1'e kadar inmiştir.

Osmanlıda bugünkü Sağlık Bakanı yerinde görebileceğimiz bir kurum ve şahıs var mıydı? Osmanlı'da hekimbaşılar, saray hekimleri, medreseler dışında özel bir eğitimden geçiyor muydu?

Hekimbaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nda sağlıkla ilgili bütün işlerin âmiriydi. Resmi kayıtlarda hekimbaşı yerine daha çok ser etibbâ-i hasşa ve reisü'l-etibbâ isimleri kullanılmıştır. Hekimbaşılar, ilmiye sınıfından, tıp ilmini bilen kişilerden seçilirdi. Osmanlı devlet teşkilatında görev yapan hasşa hekimleri, cerrahlar ve kehhallerin tayin ve azilleri ile ücretlerinin artırılması hekimbaşının arzı ile olurdu. Müneccimbaşı ve müneccim-i saninin tayininin arzını da hekimbaşılar yaparlardı. Ayrıca imparatorlukta serbest olarak çalışan hekimlerin denetimi de hekimbaşının vazifesiydi. Hekimbaşılar, Topkapı Sarayı'nda "Baş Lala Kulesi" denilen yerde otururlardı. Hekimbaşıların görevde kalmaları hükümdarların sağlığıyla yakından ilgiliydi. Özellikle hükümdar herhangi bir hastalıktan vefat ederse hekimbaşı da görevinden alınırdı. Hekimbaşı tayinlerini nüfuzlu kişilerin saraya etkileri ve hekimbaşılarının başka bir memuriyete atanmaları da etkilerdi. Hekimbaşılar, ilmiye sınıfından oldukları için ser etibbalıktan kadılık, müderrislik ve kadiaskerlik gibi görevlere tayin edilmişlerdir.

Saltanat ailesi Darüşşifaya gider miydi? Ciddi bir cerrahi müdahale yapılmış bir padişaha kayıtlarda rastlıyor muyuz? Müdahale nerede yapılmış?

Hanedan mensupları saray hekimleri tarafından sarayda muayene edilirdi. Son dönemlerde Sultan Beşinci Mehmed Reşad prostat ameliyatı olmuştur.

Osmanlı sultanların ve hanımlarının ölüm nedenleri genel manada nelerdi? Ortalama yaşam süreleri ne kadardı?

Padişah eşlerinin ölümleri hakkında birkaçı dışında fazla bir bilgimiz yok. Kanunî'nin eşi Hürrem Sultan'ın son yıllarını biraz biliyoruz. Hürrem Sultan, Kanunî ile 1558'de Edirne'ye gittiği zaman rahatsızlandı ve hekimlerin bütün müdahaleleri bir işe yaramadı.

O dönemde İstanbul'da bulunan bir seyyah, Hürrem Sultan'ın bir süredir sıtma ve kulunçtan ıstırap çektiğini söyler. Bazı araştırmalarda padişahların ölüm sebepleri tarih kitaplarından çıkarılıp günümüz hekimlerine sorularak bazı neticelere varılmıştır. Şeker hastalığı, beyin kanaması, kanser, kalp yetmezliği gibi hastalıklar karşımıza çıkıyor. 19. yüzyıla kadar genellikle ortalama ölüm yaşı 50 civarı.

Hangi padişah hangi sebepten vefat etmiştir?

Bedi Şehsuvaroğlu'nun yaptığı inceleme ve padişah ölümleri üzerine yapılan diğer araştırmalara göre, Osman Gazi'nin kalp yetmezliğinden, Orhan Gazi'nin inmeden, Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın beyin kanamasından, Yavuz Sultan Selim'in kanserden, Kanuni Sultan Süleyman'ın beyin kanamasından, II. Selim'in iç kanamadan, III. Murad'ın prostat kanserinden, III. Mehmed'in kalp krizinden, Birinci Ahmed'in mide kanserinden, Birinci Mustafa'nın sara nöbetinden, IV. Murad'ın sirozdan, II. Süleyman'ın böbrek yetmezliğinden II. Ahmed'in kalp yetmezliğinden, II. Mustafa'nın prostat kanserinden, III. Ahmed'in şekerden, I. Mahmud'un beyin kanamasından, III. Osman'ın veremden, III. Mustafa'nın ve I. Abdülhamid'in beyin kanamasından, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'in veremden, V. Murad'ın şekerden, II. Abdülhamid'in zatürreden, Sultan V. Mehmed Reşad'ın şekerden, son padişah VI. Mehmed Vahideddin'in

ise kalp krizinden öldüğü tahmin ediliyor. II. Osman, Sultan İbrahim, III. Selim, IV. Mustafa ve Sultan Abdülaziz öldürülmüşlerdir. I. Murad şehit düşmüştür. Fatih Sultan Mehmed'in ölüm sebebi ise net olarak ortaya çıkarılamamıştır.

O dönemde konulan tanılarla bugünkü tanılar arasında benzerlikler var mıydı? Örneğin; enfeksiyon hastalıkları, kanser, diyabet vb.

O dönemde bugün de bildiğimiz hastalıklara başka isimler veriliyor. Şirpençe, istiska (ödem) gibi.

Osmanlı padişahları mumyalanır mıydı?

Mısır firavunlarında olduğu gibi bir mumyalama Osmanlılarda yok. Merkezden uzakta vefat eden veya bir sebeple ölümü gizlenmek istenen padişahların cesetleri tahnit edilirdi. Mesela ilginç bir tahnit 1691'de İkinci Süleyman'ın ölümü üzerine yapılmıştır. Hasta olan padişah, devrin siyasi şartlarından dolayı hasta hasta Edirne'ye getirilmiştir. Her an öleceği bekleniyordu. Bu yüzden öldüğü zaman, daha önceden bütün hazırlıklar tamamlandığı için sultanın cenazesinin teğiz, tekfin ve tahniti için gerekli malzemeler hemen tedarik edilmiştir. Edirne Sarayı'nda ölen İkinci Süleyman'ın cesedi bozulmaması için ilaçlarla tahnit edilmiş, ardından da buzlar içerisinde konularak İstanbul'a getirilip, defnedilmiştir.